

De herontdekking van het dorp

Het dorp 'zoals we dat kennen van vroeger' staat opnieuw in de belangstelling. Om actuele kansen te benutten en al langer bestaande problemen van het platteland alsnog het hoofd te bieden, is een oude oplossing nieuw leven ingeblazen: het bouwen van nieuwe nederzettingen.

IVO BEENAKKER EN ESTHER JUURLINK

Sinds kort heeft verzekeringsmaatschappij Achmea wel een heel bizarre vorm gevonden om haar diensten te promoten: een nieuw dorp. Nederpoort vormt een perfecte afspiegeling van de Nederlandse samenleving, een 'model voor heel Nederland'. Dagelijks zijn de belevenissen van de bewoners te volgen via Internet en de Nederpoorter Courant. De introductie van Nederpoort is in meerdere opzichten goed getimed. Niet alleen speelt het in op een vermeende hernieuwde gemeenschapszin en hang naar het vertrouwde (lees: het dorps), de daadwerkelijke realisatie van een nieuw dorp is dichterbij de werkelijkheid dan lange tijd voor mogelijk werd gehouden.

In planologisch Nederland woedt momenteel een discussie over de (on-)mogelijkheden van 'nieuwe dorpen' in relatie tot plattelandsvernieuwing. Initiatiefnemer en aanjager van de discussie is InnovatieNetwerk Groene Ruimte en Agrocluster, een kennisorganisatie gericht op vernieuwing van landbouw, natuurbeheer en visserij in Nederland. Onder de noemer 'nieuwe dorpen' heeft deze organisatie een discussie gestart over plattelandsvernieuwing, om actuele kansen te benutten en al langer bestaande problemen van het landelijk gebied alsnog het hoofd te bieden. Het daadwerkelijk realiseren van nieuwe dorpen behoort daarbij tot de mogelijke oplossingen.

Regelmatig lezen we hierover in de media. Lag de nadruk in het begin op beargumentering waarom – 'Bouwen kan het landschap verrijken' (Noorderbreedte, 2002), 'De boer verdwijnt, wat doen we met zijn land' (Intermediair, 11 september 2003) – meer en meer duiken berichten op over daadwerkelijke beleidsvoornemens en concrete initiatieven: 'Plan voor dorp bij Veerse Meer' (Zeeuwse Courant, 24 juni 2004), 'Nieuwe dorpen bij Doetinchem' (De Gelderlander, 22 maart 2004), 'Dantumadeel loopt voorop met nieuw dorp' (Leeuwarder Courant, 1 oktober 2003). Ook in meer stedelijke settings speelt men met de gedachte: 'Bunnik wil wel nieuwe kern van 5.000 woningen bouwen, mits 't wordt gevraagd' (Utrechts Nieuwsblad, 19 februari 2004).

Maatschappelijke ontwikkeling

De hernieuwde aandacht voor het landelijk gebied en het dorp hangt samen met een aantal min of meer actuele ontwikkelingen. Zo past de discussie in eerste plaats goed in de huidige tijdgeest, die immers vervuld is van een 'roep naar de menselijke maat'. Was het

Problemen van het landelijk gebied. (Bron: InnovatieNetwerk Groene Ruimte en Agrocluster)

Dorpen zijn vergrijsd (ontwikkeltempo + werk + contingents)	Boeren stoppen of veranderen (winst te laag)
Sociale cohesie verdwijnt (welvaart + opleiding + onafhankelijkheid)	Wooncarriere in dorp onmogelijk (Contingents + stedeling koopt boerderijen)
Voorzieningen verdwijnen (privatisering + financieel rendement)	Waterproblemen (natuur + gebied + drinkwaterbehoefte)
Eigenheid woonkernen vervaagt (daling grondgebonden werk + universaliteit + aanbesteding)	Tijdsmanagementproblemen (1,5-verdienen + afstand + tijdstip + werkdruk)
Bouwen in het groen niet mogelijk (instidingskosten + visie)	Start op huizenmarkt onmogelijk (prijsexplosie door schaarste + 1,5 inkomen)
Baven blokkeert ecozones (roed is vijand van groen)	Verkeersproblemen (economie + innovatie + cultuur)
Witte schimmel & ind. terreinen (elk dorp denkt voor zich)	Regio's willen meer invloed (netwerkstaat + leefbaarheid)

dorp jarenlang synoniem voor suf, saai en achtergesteld gebied, nu is er een hernieuwd regionaal, dorps elan, die niet in de laatste plaats nieuw leven ingeblazen is door bands als Normaal, Skik, Rowwen Hèze en Bløf. Wellicht is deze trend ingegeven door de zucht naar het verleden. Het aloude 'vroeger was alles beter' is opeens weer bon-ton. In onze steeds complexer wordende samenleving zijn we op zoek naar authenticiteit, discussiëren we over normen en waarden en hechten we meer en meer waarde aan de lokale schaal. In dit kader kan ook de vermeende groeiende vraag naar landelijk wonen worden geplaatst: steeds meer mensen zouden weg willen uit de confronterende grote stad met al haar problemen; op naar rust en ruimte en naar het dorpse, het vertrouwde, het veilige. Wellicht nog net niet achter een hek maar toch wel teruggetrokken op het platteland. Deze vraag biedt kansen voor plattelandsvernieuwing en het bouwen van nieuwe dorpen.

Een tweede belangrijke trend die bijdraagt aan het opnieuw oplaaien van de aandacht voor (bouwen in) het landelijk gebied, is de verandering in beleid. In de nieuwe Nota Ruimte heeft de politiek immers duidelijk gemaakt dat het open houden van het platteland niet meer heilig is. Het contourenbeleid wordt onnodig beperkend geacht voor de verdere ontwikkeling op en van het platteland. Hoe kunnen we inspelen op de kansen die deze beleidsruimte biedt en welke mogelijkheden moeten benut worden om het platteland te revitaliseren? Een platteland dat bovendien zijn oorspronkelijke functie meer en meer verliest: een derde relevante ontwikkeling. In bepaalde sectoren van de Nederlandse landbouw komen in de nabije toekomst gronden vrij. Hoewel Europa mede door toedoen van Frankrijk, als grootste ontvanger van Europese landbouwsubsidies, tot 2013 het huidige landbouwbeleid handhaaft, zullen op termijn de Europese landbouwsubsidies toch afgebroken moeten worden. De subsidies slokken immers ongeveer de helft van het totale EU-budget op; een onhoudbare situatie.

Vragen en antwoorden

Het mes van 'nieuwe dorpen' lijkt aan vele kanten te kunnen snijden. De argumentatie is helder en luidt als volgt. We hebben letterlijk en figuurlijk de ruimte

Klassieke boerderij nabij de Blauwe Stad. (Foto Tineke Lupi)

gekregen. We kunnen de steeds groter wordende vraag naar landelijk wonen honoreren. We kunnen een goede alternatieve invulling geven aan de vrijkomende landbouwgronden. En we kunnen eindelijk een aantal hardnekkige problemen van het landelijk gebied het hoofd bieden. Maar hoe groot is die vraag naar landelijk wonen dan? Welke (economische) perspectieven bieden nieuwe dorpen het platteland? Hoe zou zo'n nieuw dorp dan moeten functioneren? En waarom zou het nu wél lukken de problemen van het landelijk gebied op te lossen? In dit nummer worden voorzichtige antwoorden gegeven op de opgeworpen vragen.

Aanjager InnovatieNetwerk Groene Ruimte en Agrocluster bijt het spits af. In een interview geven medewerkers Hans Hillebrand en Nico Beun aan wat zij beogen met de discussie en wat deze behelst. Het accent in de media ligt weliswaar op letterlijk nieuwe nederzettingen, maar volgens InnovatieNetwerk dient onder 'nieuwe dorpen' ook dorps- en plattelandsvernieuwing in bredere zin te worden verstaan, zoals vernieuwing van diensten en desgewenst zelfs de toekomstige vernieuwing van Vinexwijken. 'Nieuwe dorpen' is wat hen betreft dan ook een metafoor en beslaat zeker niet alleen daadwerkelijk nieuwe nederzettingen. Toch zijn ze bereid gevonden hun mening te geven over een aantal (mogelijke) voorbeelden van letterlijk nieuwe dorpen in ons land. Verspreid door het nummer is een aantal beschrijvingen van dergelijke cases te vinden, geschreven door Tineke Lupi.

Het wonen in (nieuwe) dorpen komt aan de orde in de artikelen van Frans

Thissen en Frank van Dam. Beide auteurs zijn kritisch over de noodzaak van het bouwen van al dan niet complete nieuwe nederzettingen. Frans Thissen benadert daartoe de thematiek vanuit een historisch perspectief. Hij gaat in op de maatschappelijke achtergrond voor de belangstelling voor nieuwe dorpen en legt de relatie tussen algemene maatschappelijke ontwikkelingen en de ontwikkeling van rurale nederzettingensystemen. Hij constateert een verschuiving van referentiepunt van een 'compleet' autonoom dorp naar een woondorp: een dorp waarin de kwaliteit van de woonfunctie erg belangrijk is geworden. In hoeverre kan en moet dan ook een 'compleet' dorp gebouwd worden? Ook Frank van Dam plaatst vraagtekens bij het bouwen van nieuwe dorpen. Hij werpt een kritische blik op de vermeende grote vraag naar landelijke, groene en dorpse woonmilieus en laat zien dat de wens om ruraal te wonen lang niet altijd even hard is.

De manier waarop nieuwe dorpen zich zouden moeten ontwikkelen, staat centraal in een artikel van Uyterlinde en Engbersen. Zij zien wel degelijk kansen in de realisatie van nieuwe dorpen, maar wijzen daarbij op de noodzaak van het ontwikkelen van sociale samenhang. Daartoe dienen economische activiteiten, de sociale infrastructuur en de fysieke ruimtelijke infrastructuur met elkaar in evenwicht te worden gebracht. Nieuwe dorpen bouwen vraagt om een veelzijdige aanpak. Alex van de Beld gaat vervolgens in op de fysieke verschijningsvorm van een nieuw dorp. Zijn stelling is dat hedendaagse dorpen helemaal geen tijd krijgen om zich als authentieke dorpen te ontwikkelen. De

Nieuwbouwwijk op het Groningse platteland. (Foto Tineke Lupi)

vraag is dan ook wat een nieuw dorp wel zou kunnen zijn: op welke manier zij een plek kan veroveren in het landschap.

Twee bijdragen aan dit nummer belichten nieuwe dorpen vanuit een economische invalshoek. Saskia Heins, Hans van der Reijden en Geurt Keers behandelen in hun artikel de kansen en bedreigingen voor nieuwe nederzettingen op de woningmarkt. Zij stellen dat, willen nieuwe dorpen een succes worden, het ontwerpen van woningen en hun woonomgeving aan moet sluiten bij de wensen van de potentiële bewoners. De concurrentie van andere, ook zeer geschikte woonmilieus ligt echter op de loer. In hoeverre vanuit recreatief oogpunt nieuwe dorpen aantrekkelijk kunnen zijn en daarmee aanknopingspunten bieden voor dorpsvernieuwing en economische bloei, is te lezen in het artikel van Bea van Golen. Een uitgekende marketingstrategie lijkt essentieel. Bestaande initiatieven zoals het Friese Terherne, beter bekend als het 'Kameleondorp' en Boekenstad Bredevoort vormen daartoe een mogelijke bron van inspiratie.

Marcel Tankink gaat tot slot in op de relatie tussen nieuwe dorpen en de bestaande stad en de vraag voor wie

nieuwe dorpen gebouwd moeten worden. Vanuit het oogpunt van keuzevrijheid, om de huidige segregatieproblematiek tussen stad en haar ommeland niet te vergroten en bovendien de economische, sociale en culturele vitaliteit van landbouwgebieden te versterken pleit Tankink ervoor dat nieuwe dorpen niet alleen voor de 'happy few' worden gerealiseerd, maar voor alle lagen van de bevolking.

Zoals ook blijkt uit dit themanummer is de discussie rondom nieuwe dorpen levendig, niet op de laatste plaats omdat zij doorspekt is met de nodige spraakverwarring. Gaat het nu om letterlijk nieuwe dorpen of om dorpsvernieuwing in bredere zin? Ook in de artikelen in dit nummer ligt de nadruk voornamelijk op het realiseren van daadwerkelijk nieuwe nederzettingen. Dit sluit aan op de praktijk: gretig gaan gemeenten en projectontwikkelaars in op de hen geboden kansen. Op tal van plaatsen worden concrete stappen gezet. Eén vraag blijft echter knagen. Is het wel echt wenselijk dat meer gebouwd gaat worden in het landelijk gebied? Wat landschapsarchitect Adriaan Geuze betreft niet. Begin juli van dit jaar heeft hij langs de A2 bij Amsterdam een

gigantische koe van maar liefst acht meter hoog in de wei laten zetten, als protest tegen de versnippering van het landschap als gevolg van de Nota Ruimte. In Het Parool op 13 juli zegt hij: "Wethouders zien hun kans schoon om dorpen en steden uit te breiden of om bosjes en coulissen in het landschap te morsen. De weidse vergezichten zullen alleen maar verder verkrummen. Maar de koe attendeert de passant op de schoonheid van het landschap. Je ziet haar kijken: 'Ik heb het wel in de gaten!'"

Ivo Beenakker is student planologie aan de Universiteit van Amsterdam. Esther Juurlink is R&D manager bij KAW architecten en adviseurs. Beiden zijn redacteur van AGORA.